

بررسی سه تکواژ «-ænæ»، «-æwæ» و «-æfæ» در هورامی:

پس‌اضافه یا حالت‌نما^۱

فاطمه یوسفی‌راد^۲

استادیار گروه زبان‌شناسی، دانشگاه پیام نور

بیستون عباسی^۳

دانشجوی دکتری زبان‌شناسی، دانشگاه پیام نور

چکیده

مقاله حاضر به بررسی سه تکواژ پربسامد «-ænæ»، «-æwæ» و «-æfæ» در زبان هورامی (گونه پاوه) می‌پردازد. ماهیت این تکواژها که به صورت پسوند به اسم می‌پیوندند و معنایی مشابه حروف اضافه دارند، چندان مشخص نیست. سؤال این پژوهش این است که ماهیت این سه تکواژ چیست. در این راستا، نخست تعداد ۵۲ حرف اضافه هورامی استخراج و طبقه‌بندی شدند، ساخت گروه حرف اضافه‌دار هورامی مشخص شد، حالت غیرصریح و نشانه‌های آن معرفی شدند و سه فرضیه مطرح شد که بر اساس آنها این سه تکواژ یا پس‌اضافه، یا اجزاء تشکیل‌دهنده حروف اضافه و یا تکواژهای حالت‌نما هستند. بررسی داده‌های زبانی نتایج آن گونه به دست نداد که بتوان یک فرضیه را پذیرفتنی‌تر از بقیه به شمار آورد. در نهایت سه فرضیه مذکور با جهانی‌های مطرح‌شده مرتبط نیز محک زده شدند، اما این رویکرد نیز به نتیجه‌ای قطعی و متقن منتهی نشد. به نظر می‌رسد این سه تکواژ بقایای در حال حذف یا تغییر از یک نظام در گذشته زبان هستند، یا نظام پس‌اضافه‌ای یا نظام حالت. اظهار نظری دقیق‌تر از این ممکن نیست و بررسی بیشتری می‌طلبد.

کلیدواژه‌ها: هورامی، پاوه، حرف اضافه، پیش‌اضافه، پس‌اضافه، حالت غیرصریح، جهانی‌های زبان.

۱- مقدمه

در هورامی سه تکواژ مقید پربسامد «-ænæ»، «-æwæ» و «-æræ» وجود دارند که به انتهای گروه اسمی ملحق شده و معنایی (تقریباً) مکانی به معنای گروه می‌افزایند. البته این سه تکواژ کاربردهای دیگری نیز دارند که در اینجا به آنها پرداخته نمی‌شود.

- 1) læ janæ-j-ænæ dæng-ɪf mæj
in home-OBL-(place) sound-3rd.SG come.PRESENT.3rd.SG
'توی خانه صدایش می‌آید.'
- 2) nj-ænan janæ-næ
NEG-be.1st.SG home-(place)
'(در) خانه نیستم.'
- 3) dʒæ to-wæ jað mægeran
from you-(place) memory take.PRESENT.3rd.PL
'از تو یاد می‌گیرند.'
- 4) janæ-wæ mæjme
home-(place) come.PRESENT.1st.PL
'از خانه می‌آییم.'
- 5) law ɛmæ-ræ bjærdæ
near PRO.1st.PL-(place) pass.PAST.1st.SG.FEM
'از کنار ما گذشت.'
- 6) kudʒjæ-ræ lwane
alley-(place) go.PAST.1st.SG
'از کوچه رفتیم.'

ماهیت این تکواژها به درستی مشخص نیست، اگرچه مکنزی^۴ (۱۹۶۶: ۵۴-۵۶) به سادگی آنها را «پسوندهای پس‌اضافه‌ای»^۵ می‌نامد که با تعداد معدودی از حروف اضافه (بیشتر bæ با dʒæ از) ترکیب شده و حروف اضافه مرکب تشکیل می‌دهند؛ اما این سه تکواژ به تنهایی نیز به کار می‌روند (مثال‌های ۲، ۴ و ۶) و علاوه بر این با بسیاری دیگر از حروف اضافه نیز

4. D. N. MacKenzie

5. postpositional suffixes

همراه می‌شوند (از جمله Iɛ در ' و law پیش، کنار' در مثال‌های ۱ و ۵). پس نمی‌توان حکم مکنزی را، که چندان توجهی به این موارد نکرده، به سادگی پذیرفت. آیا نمی‌توان فرض کرد که این تکواژها (در کنار نشانه حالت غیرصریح -i-) بازماندگان وندهای حالت‌نمایی باشند که در تاریخ زبان‌های ایرانی مشاهده می‌شوند و اکنون حالت دری، ازی و به‌ای را نشان می‌دهند؟

بنابراین سؤال این است که سه پسوند «-ænae»، «-æwæ» و «-ærae» و گونه‌هایشان (که در ادامه آنها را اختصاراً سه تکواژ می‌نامیم) حرف اضافه مستقل هستند یا بخشی از حروف اضافه مرکب و یا تکواژهای نشان‌دهنده حالت. و البته جواب هرچه باشد به حروف اضافه مربوط می‌شود؛ چرا که اگر حالت‌نما نیز باشند، نشانه حالت‌هایی هستند که حروف اضافه به گروه اسمی اعطا می‌کنند. از این رو با بررسی حروف اضافه در هورامی آغاز می‌کنیم. مراد از هورامی در این مقاله گونه‌ای است که در شهر پاوه، واقع در شمال غربی استان کرمانشاه و در منطقه هورامان، مورد استفاده قرار می‌گیرد. ذکر این نکته نیز ضروری است که داده‌های مقاله حاضر به هیچ وجه نماینده تنوع زبانی موجود در این شهر و به ویژه زبان به‌شدت تغییرکرده (و به سرعت در حال تغییر) نسل جوان و نوجوان آن نیست. قسمت اعظم داده‌ها از مکالماتی استخراج شده‌اند که حدود سال‌های ۹۰-۱۳۸۹ از افراد کهن‌سال یک‌زبانۀ بومی این شهر ضبط شده‌اند. علاوه بر این، جهت تکمیل و اصلاح داده‌های موجود، حدود یک ماه صرف مشاهده و یادداشت‌برداری از گفتار اتفاقی گویشوران بومی و انجام دو مصاحبه دیگر شد.

۲- حروف اضافه هورامی: توصیف و طبقه‌بندی

حرف اضافه به یکی از اجزای کلام گفته می‌شود که تصریف نمی‌شود (بوسمان^۶، ۱۹۹۶: ۹۳۴)، استقلالی از خود ندارد و با همراهی گروه اسمی روابطی چون مالکیت، جهت، مکان و ... را در جمله نشان می‌دهد (کریستال^۷، ۲۰۰۸: ۳۸۳). بر اساس این تعریف تعداد ۵۲ حرف اضافه هورامی استخراج شده و همراه با معنی (در بعضی موارد تقریبی) آنها در جدول شماره (۱) ارائه شده‌اند.

6. H. Bussmann

7. D. Crystal

جدول شماره (۱). حروف اضافه هورامی

معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا
با	bæ	توی	le/dle	از	dʒæ	برای، به	pæj
بی	bɛ	سر، روی، بالای	særu	ته، بیخ	binæw	با، همراه	tʃæni
تا	Ta	کنار، پیش	law	دست، سمت	dæsu	مثل	psæ(w)
به سمت	særæw	کنار، پیش	paʃu	بیرون	bæru	بجز	bɛʒgæm
به سمت	mæjɫæw	زیر، پایین	tʃɛru	این سر	ipæru	نشان	niʃanæw
به سمت	rowæw	پشت	pæʃtæw	آن سر	æwpæru	توسط	bæ dæsi
قبل از	wæɫɛ	بین	bæjnu	پایین	waru	برابر، اندازه	rɛku
بعد از	dmaw	وسط	le rasæw	به جای	jage	اندازه	innæw
از طرف، از بابت	Lanu	جلوی	wæru	ته، بیخ	bexu	درست مثل	ʃæjnu
دنبال	ʃonæw	این طرف	ilaw	به خاطر	bonæw	مال	inu
روی	qæðu	آن طرف	æwlaw	برای	djaru	به جای	dʒjati
در محل، نسبت به	hænnaw	روبروی	wæranwæru	از این	tʃi	به این، با این	pi
به سمت	æw	در محل	hænnu	از آن	tʃa	به آن، با آن	pa

معمولاً حروف اضافه هورامی به گروه اسمی متمم خود حالت غیرصریح می‌دهند. نشانه‌های حالت غیرصریح، که بسته به بافت آوایی و جنس و شمار اسم تغییر می‌کنند، در جدول شماره (۲) آمده‌اند.

جدول شماره (۲). نشانه‌های حالت غیرصریح در هورامی

نشانه	مثال		بافت
φ	bæstæni	pæj bæstæni	اسم‌های مفرد مختوم به -i و -ɛ 'برای بستنی'
-i-	kar	pæj kar-i	اسم‌های مفرد مختوم به همخوان 'برای کار'
-j-	kabra	pæj kabra-j	اسم‌های مفرد مختوم به واکه‌هایی غیر از -i و -ɛ 'برای فلانی'
-ɛ-	ʃælæminæ	pæj ʃælæmin-ɛ	اسم‌های مفرد مؤنث مختوم به -æ 'برای آش شلغم'
-an-	kitew	pæj kitew-an	اسم‌های جمع مختوم به همخوان 'برای کتاب‌ها'
-jan-	hɔrie	pæj hɔri-jan	اسم‌های جمع مختوم به واکه 'برای حوری‌ها'

پیشتر ذکر کردیم که سه تکواژ مورد بررسی با بسیاری از حروف اضافه همراه می‌شوند، بنابراین ساخت گروه حرف اضافه‌دار در (۷)، بر اساس حضور یا عدم حضور سه تکواژ و حضور یا عدم حضور نشانه‌ی حالت، چنان‌که در جدول شماره (۳) نشان داده شده، می‌تواند هشت صورت مختلف داشته باشد.

(۷) حرف اضافه - متمم - (نشانه‌ی حالت) - (یکی از سه تکواژ)

جدول شماره (۳). صورت‌های مختلف گروه حرف اضافه‌دار

بدون یکی از سه تکواژ	بدون نشانه‌ی حالت	متمم	حرف اضافه
-ænæ			
-æwæ			
-æræ	با نشانه‌ی حالت		
بدون یکی از سه تکواژ			
-ænæ			
-æwæ			
-æræ			

حروف اضافه‌ی مختلف تنها برخی از هشت صورت ممکن را انتخاب می‌کنند و همین انتخاب می‌تواند مبنایی برای دسته‌بندی آنها باشد. در جدول شماره (۴) خصوصیات هر دسته با معرفی یک عضو از آن (برخی دسته‌ها تنها یک عضو دارند) و مثال‌هایی از هشت صورت ممکن نشان داده شده است. ستاره در این جدول نشانه‌ی غیرمجاز بودن ساخت است؛ بنابراین می‌بینیم که هر حرف اضافه‌ای تنها در برخی از ساخت‌های ممکن شرکت می‌کند. (دو ستون سمت راست جدول برای دیگر سازه‌های جمله است)

جدول شماره (۴). مثال‌هایی از انتخاب‌های مختلف حروف اضافه از امکان‌های موجود در ساخت گروه حرف اضافه‌دار

1)	pæj	janæ*	mælu
		janæ-j	
		janæ-næ*	
		janæ-j-næ*	
		janæ-wæ*	
		janæ-j-wæ*	
		janæ-ræ*	
		janæ-j-ræ*	
2)	ta	janæ	mælu
		janæ-j*	
		janæ-næ*	
		janæ-j-næ*	
		janæ-wæ*	
		janæ-j-wæ*	

		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ*		
3)	bonæw	janæ*		
		janæ-j*		
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ*		
		janæ-wæ*		
		janæ-j-wæ		
		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ*		
4)	bε	janæ		mælu
		janæ-j	pa	nimwarowæ
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ*		
		janæ-wæ*		
		janæ-j-wæ*		
		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ*		
5)	dzjati	janæ*		
		janæ-j	kæpræm	kærdæ
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ	qæbuʃ	kæræ
		janæ-wæ*		
		janæ-j-wæ*		
		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ*		
6)	lanu	janæ*		
		janæ-j*		
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ*		
		janæ-wæ*		
		janæ-j-wæ	xatrdzæm	bæ
		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ	qsema	kærde
7)	wæɛ(w)	janæ*		
		janæ-j	maʃin	mæsano
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ		
		janæ-wæ*		
		janæ-j-wæ		
		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ*		
8)	ʃonæw	janæ*		
		janæ-j		
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ*		
		janæ-wæ*		

		janæ-j-wæ		
		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ		geʔe
9)	bæ	janæ		mwaroʔo
		janæ-j		bwaʔʔde
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ*		
		janæ-wæ		mæʔde
		janæ-j-wæ*		
		janæ-ræ		bærdeʔ
		janæ-j-ræ*		
				janæ*
10)	le/dle	janæ-j		mælu
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ		bene
		janæ-wæ*		
		janæ-j-wæ	dæng	mæj
		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ		mæwjæro
11)	dʒæ	janæ	ta bax	mælu
		janæ-j	bezar	bjæn
		janæ-næ		wtæn
		janæ-j-næ*		
		janæ-wæ		mæj
		janæ-j-wæ*		
		janæ-ræ		mæwjæro
		janæ-j-ræ*		
12)	rowæw	janæ		mæðjo
		janæ-j		mæðjo
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ*		
		janæ-wæ		lweme
		janæ-j-wæ		djaræn
		janæ-ræ*		
		janæ-j-ræ		kæwtæn
13)	pi	janæ*		
		janæ-j	æ	
		janæ-næ*		
		janæ-j-næ*		
		janæ-wæ	memani	mæðæj
		janæ-j-wæ	ko	mæli
		janæ-ræ		njæn
		janæ-j-ræ		mæpæirmi
14)	ʔi	janæ*		
		janæ-j	æ	
		janæ-næ		nmæniʔu
		janæ-j-næ		nmæniʔu

		janæ-wæ	daeng	nmæznæwi
		janæ-j-wæ	daeng	nmæznæwi
		janæ-ræ		bjærdæn
		janæ-j-ræ		bjærdæn

در جدول شماره (۴) هر حرف اضافه در مقابل هشت گزینه برای پر کردن جایگاه متمم آن قرار دارد. گزینه اول عبارت است از اسم بدون نشانه حالت و بدون یکی از سه تکواژ؛ گزینه دوم، اسم با نشانه حالت و بدون یکی از سه تکواژ؛ گزینه‌های سوم و چهارم، اسم با تکواژ -ænæ- و، به ترتیب، بدون و با نشانه حالت؛ گزینه‌های پنجم و ششم، اسم با تکواژ -æwæ- و، به ترتیب، بدون و با نشانه حالت؛ و در نهایت، گزینه‌های هفتم و هشتم، اسم با تکواژ -æræ- و، به ترتیب، بدون و با نشانه حالت. بر اساس انتخاب‌های مختلف از هشت صورت ممکن می‌توان جدولی چون جدول شماره (۵) ترسیم کرد که الگوی انتخاب هر گروه را نشان می‌دهد. در این جدول خانه سفید نشانه انتخاب و خانه سیاه نشانه عدم انتخاب گزینه مقابل آن است.

جدول شماره (۵). الگوی انتخاب‌های هر گروه از حروف اضافه از میان هشت صورت ممکن

→ گروه‌ها ↓ گزینه‌ها	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	۱۴
۱	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
۲	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
۳	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
۴	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
۵	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
۶	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
۷	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
۸	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■	■
تعداد انتخاب‌ها	۱	۱	۱	۲	۲	۲	۳	۳	۴	۴	۵	۵	۵	۷
تعداد اعضا	۱۰	۴	۲	۱	۱	۱	۲	۲	۱	۲۲	۱	۱	۲	۲

بر اساس این جدول، مثلاً، گروه ۱ تنها با یک انتخاب و آن هم گزینه دوم، یعنی اسم همراه با نشانه حالت و بدون یکی از سه تکواژ، ۱۰ عضو دارد. به عبارت دیگر، ۱۰ حرف اضافه هورامی با هیچ یک از سه تکواژ همراه نشده و به متمم خود نشانه حالت غیرصریح می‌دهند. یا در گروه ۱۰ می‌بینیم که تعداد ۲۲ حرف اضافه، چه با یکی از سه تکواژ و چه بدون آنها، بدون نشانه حالت ظاهر نمی‌شوند.

نتیجه طبقه‌بندی حروف اضافه هورامی بر اساس جدول شماره (۵) در جدول شماره (۶)

مشاهده می‌شود.

جدول شماره (۶). طبقه‌بندی حروف اضافه هورامی بر اساس حضور یا عدم حضور سه تکواژ و نشانه حالت

گروه ۱		گروه ۲		گروه ۳		گروه ۴		گروه ۵	
حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا
pæj	برای، به	ta	تا	bonæw	به خاطر	bɛ	بی	dʒjati	به جای
ʃfæni	با، همراه	særæw	به سمت	djaru	برای			گروه ۱۰	
psæ(w)	مثل	mæjɫæw	به سمت						معنا
bɛʒgæm	بجز	æw	به سمت					le/dle	توی
nifanæw	نشان							særu	روی، بالای
bæ dæsi	توسط							law	کنار، پیش
reku	برابر، اندازه							paɫu	کنار، پیش
innæw	اندازه							ʃfɛru	زیر، پایین
ʃæjnu	درست مثل							pæʃtæw	پشت
inu	مال							bæjnu	بین
گروه ۶		گروه ۷		گروه ۸		گروه ۹		le rasæw	وسط
حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	wæru	جلوی
lanu	از بابت	wæɫɛ	قبل از	ʃonæw	دنبال	bæ	با	ilaw	این طرف
		dmaw	بعد از	qæðu	روی			æwlaw	آن طرف
گروه ۱۱		گروه ۱۲		گروه ۱۳		گروه ۱۴		wæranwæru	روبروی
حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	hænnu	در محل
dʒæ	از	rowæw	به سمت	pi	به این، با این	ʃi	از این	hænnaw	نسبت به
				pa	به آن، با آن	ʃa	از آن	binæw	ته، بیخ
								dæsu	دست، سمت
								bæru	بیرون
								ipæru	این سر
								æwpæru	آن سر
								waru	پایین
								jagɛ	به جای
								bexu	ته، بیخ

بر اساس جدول‌های شماره (۴) و (۵) مشخص می‌شود که:

۸) گروه‌های ۵، ۷، ۱۰، ۱۱ و ۱۴، جمعاً ۲۸ حرف اضافه، با تکواژ -ænae همراه می‌شوند و هیچ یک بدون نشانه حالت ظاهر نمی‌شوند؛

۹) گروه‌های ۳، ۷، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳ و ۱۴، جمعاً ۳۵ حرف اضافه، با تکواژ -æwæa همراه می‌شوند و هیچ یک بدون نشانه حالت ظاهر نمی‌شوند؛

۱۰) گروه‌های ۶، ۸، ۹، ۱۰، ۱۱، ۱۲، ۱۳ و ۱۴، جمعاً ۳۲ حرف اضافه، با تکواژ -ærae همراه می‌شوند و هیچ یک بدون نشانه حالت ظاهر نمی‌شوند؛

۱۱) همه گروه‌ها جز گروه ۲، یعنی ۴۸ حرف اضافه، با نشانه حالت ظاهر می‌شوند؛

۱۲) گروه‌های ۱، ۲ و ۴، جمعاً ۱۵ حرف اضافه، با هیچ یک از سه تکواژ همراه نمی‌شوند.

۳- فرضیه‌ها

۳-۱- فرضیه اول: سه تکواژ حروف اضافه هستند

آنچه باعث طرح این فرضیه می‌شود، وقوع این سه تکواژ به تنهایی و بدون همراهی دیگر حروف اضافه است، آن هم به گونه‌ای که احساس می‌شود معنای یک حرف اضافه در آنها مستتر است، مانند مثال (۲) که در (۱۳) تکرار می‌شود.

13) nj-ænan janæ-næ
NEG-be.1st.SG home-(place)
'(در) خانه نیستم'

طبق این فرضیه باید بپذیریم که در هورامی علاوه بر ۵۲ پیش‌اضافه، ۳ پس‌اضافه نیز داریم؛ از این رو باید انتظار داشته باشیم که این سه تکواژ به لحاظ تعلق به یک جزء کلام، رفتاری مشابه سایر حروف اضافه داشته باشند. از جمله مواردی که در بررسی حروف اضافه هورامی مشاهده می‌شود، اعطای حالت غیرصریح به متمم حرف اضافه است که طبق (۱۱) جز سه مورد برای سایر حروف اضافه صدق می‌کند. ۴۸ حرف اضافه هورامی می‌توانند به متمم خود حالت غیرصریح اعطا کنند که با یکی از گونه‌های تکواژ -i- نشان داده می‌شود.

بنابراین این سه تکواژ نیز باید بتوانند چنین حالتی اعطا کنند و در نتیجه باید شاهد حضور یکی از گونه‌های تکواژ -i- در متمم‌هایشان باشیم. اما طبق جدول شماره (۷) و مثال‌های (۱۳-۱۶) مشاهده می‌شود که حضور این سه تکواژ مانع حضور نشانهٔ حالت غیرصریح مفرد می‌شود؛ اما طبق جدول شماره (۷) و مثال‌های (۱۷ و ۱۸) نشانهٔ حالت غیرصریح جمع با حضور این سه تکواژ ضروری است.

14) nj-ænān janæ-j-næ*
NEG-be.1st.SG home-OBL-(place)
'(در) خانه نیستم.'

15) asman-æræ mælo
sky-(place) go.PRESENT
'(در) آسمان حرکت می‌کند.'

16) asman-i-æræ mælo*
sky-OBL-(place) go.PRESENT
'(در) آسمان حرکت می‌کند.'

17) ktew-an-ænæ geſæ
book-OBL.PL-(place) search.PRESENT
'(در) کتاب‌ها جستجو کن.'

18) ktew-ε-ænæ geſæ*
book-DIR.PL-(place) search.PRESENT
'(در) کتاب‌ها جستجو کن.'

جدول شماره (۷). الگوی اعطای حالت غیرصریح توسط سه تکواژ

-ænæ	janæ-næ	اسم مفرد بدون نشانهٔ حالت
	janæ-j-næ*	اسم مفرد با نشانهٔ حالت
	janæ-an-ænæ	اسم جمع با نشانهٔ حالت
-æwæ	janæ-wæ	اسم مفرد بدون نشانهٔ حالت
	janæ-j-wæ*	اسم مفرد با نشانهٔ حالت
	janæ-an-o	اسم جمع با نشانهٔ حالت
-æræ	janæ-ræ	اسم مفرد بدون نشانهٔ حالت
	janæ-j-ræ*	اسم مفرد با نشانهٔ حالت
	janæ-an-æræ	اسم جمع با نشانهٔ حالت

با توجه به رفتار نحوی دو گانه سه تکواژ با متمم‌هایشان، از این معیار نمی‌توان به نتیجه قابل اتکایی دست یافت. معیار دیگری که بررسی آن در این رابطه ضروری می‌نماید، ساخت درونی حروف اضافه هورامی است. حروف اضافه هورامی را، چنان‌که در جدول شماره (۸) پیدا است، می‌توان به ساده و مرکب تقسیم کرد؛ ۱۳ حرف اضافه ساده و ۴۰ حرف اضافه مرکب. یک حرف اضافه (psæ(w)) نیز دارای هر دو صورت ساده و مرکب است و در هر دو دسته شمارش شده است.

جدول شماره (۸). طبقه‌بندی حروف اضافه هورامی به ساده و مرکب

ساده		مرکب					
حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا	حرف اضافه	معنا
pæj	برای، به	bæjn-u	بین	psæ-w	مثل	mæjl-æw	به سمت
ʃæni	با، همراه	wær-u	جلوی	nifanæ-w	نشان	sær-æw	به سمت
psæ	مثل	dma-w	بعد از	binæ-w	ته، بیخ	bæ dæs-i	توسط
bæzgaem	بجز	pæʃtæ-w	پشت	ræk-u	برابر، اندازه	lɛ rasæ-w	وسط
dʒjati	به جای	rowæ-w	به سمت	innæ-w	اندازه	i-la-w	این طرف
dʒæ	از	wæranwær-u	روبروی	ʃæjn-u	درست مثل	æw-la-w	آن طرف
jage	به جای	hænn-u	در محل	in-u	مال	i-pær-u	این سر
lɛ/dlɛ	توی	hænna-w	نسبت به	djar-u	برای	æw-pær-u	آن سر
bæ	با	lan-u	از بابت	dæs-u	دست، سمت	p-i	به این، با این
bɛ	بی	ʃonæ-w	دنبال	bær-u	بیرون	p-a	به آن، با آن
ta	تا	qæð-u	روی	war-u	پایین	ʃf-i	از این
wæʔɛ	قبل از	sær-u	سر، روی، بالای	bɛx-u	ته، بیخ	ʃf-a	از آن
æw	به سمت	la-w	کنار، پیش	bonæ-w	به خاطر		
		paɫ-u	کنار، پیش	ʃfɛr-u	زیر، پایین		

حروف اضافهٔ مرکب را نیز خود می‌توان به دو دسته تقسیم کرد: دستهٔ اول آنها که به نشانهٔ (چنان‌که مکنزی (۱۹۶۶: ۱۹) عنوان می‌کند) «اضافهٔ ملکی (یا مضاف الیهی)»^۸، که u- یا w- است، ختم می‌شوند و تعدادشان ۳۳ عدد است؛ و دستهٔ دوم آنها که نشانهٔ اضافه ندارند و تعدادشان ۷ حرف اضافه است (برای اطلاعات بیشتر در مورد اضافه در هورامی، رک. کریمی دوستان و باقری، ۱۳۹۰). ۷ حرف اضافهٔ دستهٔ اخیر و ۵ حرف اضافه از دستهٔ اول (ستون سمت راست جدول شمارهٔ ۸)، صرف نظر از نشانهٔ اضافه، حداقل از دو جزء تشکیل شده‌اند. دو حرف اضافهٔ bæ و dʒæ در ترکیب با عناصر اشاری i برای نزدیک و a برای دور، به ترتیب، به صورت p- و tʃ- تقلیل یافته‌اند. در ساخت دو حرف اضافهٔ i-pær-u 'این طرف' و æw-pær-u 'آن طرف' نیز (حداقل از یک دیدگاه همزمانی و تا جایی که اطلاعات تاریخی موجود نشان می‌دهد) هیچ حرف اضافهٔ ساده‌ای وجود ندارد؛ و نکتهٔ مهم‌تر اینکه ترکیب دو حرف اضافه برای تشکیل یک حرف اضافهٔ مرکب به چشم نمی‌خورد.

بنابراین، بر اساس فرضیهٔ اول، سه حرف اضافهٔ «-ænæ»، «-æwæ» و «-æræ» طبق فرمول (۱۹) با بسیاری از حروف اضافهٔ دیگر ترکیب شده و حروف اضافهٔ مرکب می‌سازند؛ مثلاً حرف اضافهٔ særu روی، بالای، چنان‌که در (۲۰) مشاهده می‌شود، می‌تواند در ساخت سه حرف اضافهٔ مرکب پیچیده‌تر شرکت کند. در (۱۹) و (۲۰) نقطه‌چین جای قرار گرفتن متمم حرف اضافه را نشان می‌دهد. آن گونه که پیدا است، حرف اضافهٔ حاصل از این ترکیب نه پیش‌اضافه است و نه پس‌اضافه، بلکه «حرف اضافهٔ دوطرفه»^۹ است.

$$19) \text{preposition} + \dots + \text{postposition} \left\{ \begin{array}{l} -\text{ænæ} \\ -\text{æwæ} \\ -\text{æræ} \end{array} \right\} \rightarrow \text{circumposition}$$

$$20) \text{særu} + \dots + \left\{ \begin{array}{l} -\text{ænæ} \\ -\text{æwæ} \\ -\text{æræ} \end{array} \right\} \rightarrow \left\{ \begin{array}{l} \text{særu} \dots \dots \text{ænæ} \\ \text{særu} \dots \dots \text{æwæ} \\ \text{særu} \dots \dots \text{æræ} \end{array} \right\}$$

بر اساس آنچه گفته شد، فهرست حروف اضافهٔ هورامی فهرستی گسترده‌تر از آنچه قبلاً ارائه شد و، با توجه به گزاره‌های (۸-۱۰) و احتساب سه تکواژ به عنوان پس‌اضافه، شامل ۱۵۰ حرف اضافه است. علاوه بر این، زبانی که تا پیش از طرح این فرضیه تنها پیش‌اضافه

داشت، به صرف طرح فرضیه دارای پس‌اضافه نیز شد و در نتیجه همین فرضیه، «حرف اضافه دوطرفه» نیز به فهرست حروف اضافه آن افزوده شد؛ یعنی هورامی اکنون علاوه بر ۵۲ پیش‌اضافه، تعداد ۳ پس‌اضافه و ۹۵ حرف اضافه دوطرفه نیز دارد. این دو پیامد فرضیه اول به هیچ وجه در راستای اقتصاد تحلیل نبوده و چندان پذیرفتنی به نظر نمی‌رسند، مگر اینکه در نتیجه تحلیل بیشتر و دقیق‌تر چاره‌ای جز پذیرفتن آنها نباشد.

در این رابطه موضوع دیگری که توجه می‌طلبید، استقلال آوایی حروف اضافه است. حروف اضافه هورامی استقلال آوایی دارند، یعنی به صورت تکواژ آزاد ظاهر می‌شوند نه به صورت بند. از ۵۲ حرف اضافه معرفی شده تنها در ۴ حرف اضافه *pa*, *pi*, *fi* و *fa* شاهد صورت وابسته حروف اضافه هستیم که آن هم برای تشکیل حرف اضافه مرکب است و ترکیب حاصل نیز استقلال آوایی دارد. اما سه تکواژ مورد بررسی استقلال آوایی نداشته و به صورت پسوند به متمم‌هایشان ملحق می‌شوند. همین وابستگی آوایی سبب شده که بر خلاف سایر حروف اضافه، بافت آوایی تأثیر زیادی بر شیوه تلفظ آنها بگذارد. *-ænæ* به صورت *-ænæ*, *-rae* به صورت *-rae* و *-æwæ* به صورت‌های *-wæ*, *-owæ* و *-o* نیز تلفظ می‌شوند.

۲-۳- فرضیه دوم: سه تکواژ حرف اضافه مستقل نیستند و از اجزاء تشکیل‌دهنده حروف

اضافه‌اند

این فرضیه نیز مستلزم پذیرفتن فهرست پرتعداد حروف اضافه هورامی است که در بخش پیش بدان اشاره شد. طبق این فرضیه، چون سه تکواژ خود حرف اضافه مستقل به شمار نمی‌روند، تعداد از ۱۵۰ به ۱۴۷ حرف اضافه می‌رسد. اما نتیجه مهم‌تر آن حذف مقوله پس‌اضافه است، یعنی هورامی ۵۲ پیش‌اضافه و ۹۵ حرف اضافه دوطرفه دارد؛ اندکی اقتصادی‌تر از فرضیه اول. بر اساس این فرضیه، ساخت حروف اضافه دوطرفه هورامی به صورت (۲۱) خواهد بود، که با ساخت (۱۹) طبق فرضیه پیشین اندکی تفاوت دارد.

$$21) \text{preposition} + \dots + \left\{ \begin{array}{l} -\text{ænæ} \\ -\text{æwæ} \\ -\text{ærae} \end{array} \right\} \rightarrow \text{circumposition}$$

اما وقوع سه تکواژ به تنهایی آن هم با بسامد بالا این فرضیه را تضعیف می‌کند. اگر این‌ها حرف اضافه مستقل نیستند و از اجزاء تشکیل‌دهنده حروف اضافه‌اند، چرا در جملاتی مانند

(۶) مستقلاً ظاهر می‌شوند؟ می‌توان استدلال کرد که، مانند حذف حروف اضافه «بر» و «به» در فارسی از صورت‌های قدیمی‌تر «بر روی» و «به نزد»، معنا و نقش بخش حذف‌شده به بخش باقیمانده منتقل شده است (رک. نجفی، ۱۳۶۶؛ بیرقدار و درزی، ۱۳۹۰). بر این اساس، در مثال (۶) که در (۲۲) تکرار می‌شود، معنای حرف اضافه bæ در تکواژ -rae مستتر است و می‌توان فرض کرد که صورت اصلی این جمله به صورت (۲۳) بوده است و با انتقال معنای bæ به -rae وجود آن دیگر ضروری نبوده و حذف شده است.

22) kudzjæ-rae lwane
alley-(place) go.PAST.1st.SG
'از کوچه رفتم.'

23) bæ kudzjæ-rae lwane
from alley-(place) go.PAST.1st.SG
'از کوچه رفتم.'

اما صحت این فرضیه نهایتاً به ابطال آن می‌انجامد، چه این فرایند به تولید حروف اضافه مستقل و جدید از اجزاء حذف‌نشده حروف اضافه قبلی می‌انجامد؛ و این یعنی در خوش‌بینانه‌ترین حالت، سه تکواژ در حال گذار از «بخشی از حرف اضافه بودن» به «حرف اضافه بودن» هستند. بنابراین، دو فرضیه دوم و اول در طول یکدیگر، یا به عبارتی در تقدم و تأخر زمانی نسبت به هم قرار دارند، نه در عرض هم و اثبات یکی لزوماً به معنای ابطال دیگری نیست؛ و اگر هورامی هنوز در محدوده زمانی فرضیه دوم قرار دارد، به اغلب احتمال در آینده وارد محدوده زمانی فرضیه اول خواهد شد.

۳-۳- فرضیه سوم: سه تکواژ نشانه حالت هستند

در زبان‌های ایرانی باستان اسم دارای هشت حالت بوده است (ویندفور^۱، ۱۳۳۲؛ ابوالقاسمی، ۱۳۷۳). بقایای نظام حالت ایرانی باستان در زبان‌ها و گویش‌های متعدد ایرانی به چشم می‌خورد (رک. کلباسی، ۱۳۸۸). هورامی نیز از این قاعده مستثنی نیست و تقریباً پذیرفته شده است که تکواژ «حالت‌نمای غیرفاعلی» یا غیرصریح را حفظ کرده است (مکنزی، ۱۹۶۶؛ راسخ مهند و نقشبندی، ۱۳۹۲). گونه‌های مختلف این تکواژ پیشتر در جدول شماره (۲) نشان داده شدند.

در فرضیه سوم سه تکواژ «-ænae»، «-æwæ» و «-ærae» نشانه‌های حالت قلمداد می‌شوند که احتمالاً، به ترتیب، بازمانده حالت‌های دری^{۱۱}، ازی^{۱۲} و به‌ای^{۱۳} هستند. هرچند کاربرد امروزی این تکواژها به طور دقیق در این تقسیم‌بندی سه‌گانه نمی‌گنجد و تداخلی در معانی متفاوت تکواژها در بافت‌های مختلف مشاهده می‌شود. البته روشن است که فرض نه چندان مستدل وجود این سه حالت برای زبانی ایرانی که به وضوح تنها حالت غیرصریح را می‌نمایاند و خویشاوندان زبانش نیز چیز قابل توجهی از نظام حالت پیشین خود را حفظ نکرده‌اند، از اقتصاد به دور است.

دلیل دیگر بر ضعف و شاید بطلان این فرضیه را در بحثی که پیشتر مطرح شد می‌توان یافت. در جدول شماره (۷) دیدیم که سه تکواژ با اسم‌هایی که نشانه حالت غیرصریح دارند همراه می‌شوند. علاوه بر این، در گزاره‌های (۸-۱۰) مشخص شد که اسم‌های متمم حروف اضافه، زمانی که سه تکواژ نیز به آنها ملحق می‌شوند، نشانه حالت غیرصریح دارند. می‌دانیم که هر گروه اسمی تنها از یک منبع حالت می‌گیرد و تنها یک حالت می‌تواند داشته باشد (کوک^{۱۴} و نیوسان^{۱۵}، ۱۹۹۶). بنابراین، اگر در مثال (۱) که در (۲۴) تکرار شده است، -jz- نشانه حالت غیرصریحی باشد که اسم از حرف اضافه گرفته است، -ænae- را دیگر نمی‌توان نشانه حالت دری به شمار آورد. علاوه بر این و حتی با نادیده گرفتن نشانه حالت غیرصریح، در (۲۵) که تنها تفاوت آن با (۲۴) قرار گرفتن تکواژ -æwæ- به جای -ænae- است، مشاهده می‌شود که حالت اسم ازی است. اما یک حرف اضافه واحد نمی‌تواند در یک ساخت کاملاً مشابه هم حالت دری و هم حالت ازی اعطا کند.

24) lɛ janæ-j-ænae dæŋ-ɪf mæj
in home-OBL-(place) sound-3rd.SG come.PRESENT.3rd.SG
‘توی خانه صدایش می‌آید.’

25) lɛ janæ-j-æwæ dæŋ-ɪf mæj
in home-OBL-(place) sound-3rd.SG come.PRESENT.3rd.SG
‘از توی خانه صدایش می‌آید.’

11. locative
12. ablative
13. dative
14. V. J. Cook
15. M. Newson

در زبان‌های ایرانی بیشتر حالت‌های مختلف پیشین به صورت کاربرد حرف اضافه در آمده‌اند (کلباسی، ۱۳۸۸). می‌توان فرض کرد که اگر زمانی این سه تکواژ نشانه حالت بوده‌اند، اکنون یا در نیمه راه حذف شدن قرار دارند و یا در حال وارد شدن به طبقه حروف اضافه هستند، چه به صورت حروف اضافه مستقل و چه به صورت عناصر تشکیل‌دهنده حروف اضافه.

۴- بررسی دوباره موضوع از دیدگاه جهانی‌های زبان

دیدیم که بر اساس آنچه تا اینجا مطرح شد، به قطعیت نمی‌توان به اثبات هیچ یک از فرضیات مطرح‌شده رأی داد و مسأله همچنان باقی است. در این بخش به بررسی جهانی‌های زبان می‌پردازیم که به نحوی به این موضوع ارتباط دارند. برای انجام این بررسی تعداد ۱۰۰ جمله هورامی دارای فعل متعدی برای تعیین پارامترهای لازم در رده‌شناسی بررسی شدند. این پارامترها عبارتند از ترتیب سازه‌های اصلی جمله، ترتیب اسم و صفت، ترتیب اسم و جمله‌واره نسبی و ترتیب مالک^{۱۶} و مملوک (گرینبرگ^{۱۷}، ۱۹۶۳). نتیجه بررسی سه پارامتر ترتیب اسم و صفت، ترتیب اسم و جمله‌واره نسبی و ترتیب مالک و مملوک بسیار روشن است. در ۱۰۰ جمله بررسی‌شده، بدون هیچ استثنایی، اسم قبل از صفت (NA)، اسم قبل از جمله‌واره نسبی (NRel) و مملوک قبل از مالک (NG) قرار می‌گیرد؛ اما در مورد ترتیب سازه‌های اصلی جمله موضوع چندان ساده نیست. در جدول شماره (۹) انواع آرایش واژه مشاهده‌شده و فراوانی آنها به چشم می‌خورد. بر اساس این ارقام و با توجه به اختلاف ناچیز دو آرایش SOV و SVO نمی‌توان آرایش واژه مسلط هورامی را تعیین کرد. به ناچار باید گفت که این زبان دو آرایش مسلط دارد.

جدول شماره (۹). انواع آرایش واژه هورامی و فراوانی آنها

آرایش	تعداد
SOV	۴۹
SVO	۴۷
OSV	۴

16. genitive
17. J. H. Greenberg

بر اساس جهانی دوم گرینبرگ (۱۹۶۳: ۷۸) در زبان‌های دارای پیش‌اضافه، مالک تقریباً همیشه پس از اسم حاکم می‌آید، در حالی که در زبان‌های دارای پس‌اضافه پیش از آن قرار می‌گیرد. در هورامی ساخت اضافه ملکی مطلقاً به صورت NG است، یعنی حالت اولی که در جهانی دوم مطرح شده است. لذا، فرض وجود پس‌اضافه در این زبان (فرضیه اول) با محدودیت روبرو می‌شود. اما بر اساس جهانی چهارم گرینبرگ (همان: ۷۹) بیشتر زبان‌های SOV پس‌اضافه‌ای هستند. بنابراین، هورامی که یکی از دو آرایش مسلط آن SOV است، می‌تواند پس‌اضافه داشته باشد یا به قولی داشتن پس‌اضافه برای آن غیرعادی نیست و این نتیجه فرضیه اول را تقویت می‌کند. البته جهانی دوم با قطعیتی بیشتر از جهانی چهارم مطرح شده است و از آنجا که نمی‌توان تنها ساخت مسلط هورامی را تعیین کرد، جهانی چهارم کمک چندانی به بحث حاضر نمی‌کند.

بر اساس تقسیم‌بندی کامری^{۱۸} (۱۹۸۹) از آرایش واژه زبان‌ها نیز نمی‌توان به نتیجه‌ای قطعی درباره هورامی دست یافت. گرینبرگ بر اساس ترکیب پارامترهای آرایش واژه اصلی، پیش‌اضافه یا پس‌اضافه‌ای بودن، ترتیب مالک و مملوک و ترتیب صفت و اسم، چهار گونه پرتعدادتر زبان‌ها را به صورت (۲۶) معرفی می‌کند (گرینبرگ، ۱۹۶۳، به نقل از کامری، ۱۹۸۹: ۹۵).

26) (a) VSO/Pr/NG/NA

(b) SVO/Pr/NG/NA

(c) SOV/Po/GN/AN

(d) SOV/Po/GN/NA

کامری معتقد است که می‌توان اندک زبان‌های دیگری را که در این چهار دسته نمی‌گنجند، نادیده گرفت و همین چهار گونه را گونه‌های اصلی قلمداد کرد (۱۹۸۹: ۹۵). بنابراین، و با توجه به اینکه هورامی با درجه بالایی از حتمیت NG/NA است، پس یکی از دو گونه a یا b در (۲۶) است. بر اساس جدول شماره (۹) دیدیم که آرایش VSO در این زبان مشاهده نشده، اما تقریباً نیمی از جملات دارای آرایش SVO هستند. لذا نتیجه می‌گیریم که احتمالاً هورامی جزء زبان‌های گروه b است و نتیجه نهایی اینکه زبانی پیش‌اضافه‌ای (Po) است. از این نتایج

می‌توان علیه فرضیه اول استفاده کرد؛ یعنی استدلال کرد که هورامی دارای پس‌اضافه نیست و در نتیجه سه تکواژ حروف اضافه مستقل نیستند. اما فرض اینکه سه تکواژ اجزاء تشکیل‌دهنده حروف اضافه هستند، به فرض وجود حرف اضافه دوطرفه در هورامی می‌انجامد که در حوزه جهانی‌ها بدان پرداخته نشده است. گذشته از این، با ترک فرضیه اول، هنوز دو فرضیه دیگر در این رقابت حضور دارند که با اطلاعات موجود نمی‌توان له یا علیه هیچ یک استدلال کرد.

۵- نتیجه‌گیری

در این مقاله به بررسی سه تکواژ پربسامد «-ænae»، «-æwæ» و «-ærae» پرداخته شد که به صورت پسوند به اسم می‌پیوندند و کاربرد و معنایی مشابه حروف اضافه دارند. سؤال این بود که ماهیت این تکواژها چیست؟ حروف اضافه مستقل هستند یا بخش‌هایی در ساختمان حروف اضافه مرکب و یا نشانه‌های حالت. در این ارتباط سه فرضیه مطرح شد. نخست، این سه تکواژ پس‌اضافه هستند و در کنار پیش‌اضافه‌ها و گاه همراه با آنها در ساخت گروه حرف اضافه‌دار شرکت می‌کنند. دوم، این سه تکواژ خود حرف اضافه نیستند بلکه بخش‌های جدا افتاده حروف اضافه دوطرفه هستند. و سوم، این سه تکواژ حالت‌نما و بقایای نظام حالت دوران باستان زبان‌های ایرانی هستند.

در راستای ارزیابی فرضیه‌های مذکور، حروف اضافه هورامی استخراج و طبقه‌بندی شدند. تعداد ۵۲ پیش‌اضافه که قابل تقسیم به دو گروه ساده و مرکب هستند. این پیش‌اضافه‌ها از لحاظ قابلیت همراهی با سه تکواژ مورد بررسی و نشانه حالت غیرصریح ۱۴ رفتار مختلف از خود نشان می‌دهند و به چهارده گروه تقسیم می‌شوند. علاوه بر این، ساخت گروه حرف اضافه‌دار را در هورامی نیز به صورت (۷) که در (۲۷) تکرار می‌شود، شناسایی کردیم.

(۲۷) حرف اضافه - متمم - (نشانه حالت) - (یکی از سه تکواژ)

اما داده‌های زبانی موجود و بررسی‌های به عمل آمده به ترجیح هیچ یک از فرضیه‌ها بر دیگران نیانجامیدند. پس از بررسی فرضیه‌ها، موضوع از دیدگاه جهانی‌های زبان مورد مذاقه قرار گرفت. جهانی‌های مرتبط معرفی شده توسط گرینبرگ (۱۹۶۳) مطرح و در رابطه با مسأله در دست بررسی ارزیابی شدند و سپس به مبحث آرایش واژه پرداخته شد. اما جهانی‌ها نیز کمکی به روشن شدن قضیه و اثبات یا ابطال فرضیه‌ها نکردند و سؤال همچنان بی‌پاسخ

روشنی مانده است و بررسی بیشتری می‌طلبد.

در این رابطه تنها اظهار نظری که می‌توان کرد، البته آن هم با احتمال، این است که این تکواژها بقایایی هستند از نظامی که در گذشته این زبان حاکم بوده، شاید یک نظام پس‌اضافه‌ای یا نظام حالت؛ اما اکنون در فرایند تغییر هورامی ارتباطشان با آن نظام صریح و واضح نیست. هورامی در حال از سر گذراندن تغییرات عمیق و شدید و سریعی توسط نسل‌های جدید و جوان گویشورانش است. از جمله این تغییرات در جریان می‌توان به حذف تدریجی تقابل جنس دستوری، متروک ماندن زمان‌های شرطی-تمنایی و به جای آنها استفاده از زمان‌هایی که در فارسی معادل دارند، حذف پایانه‌های شخصی نمایاننده نظام ارگتیو و حذف یا جابجایی سه تکواژ مورد بررسی در این مقاله اشاره کرد. احتمالاً این تغییرات عمیق و شدید و سریعی که نگارنده خود شاهد آنها است، این مسأله را حل خواهند کرد، البته با پاک کردن صورت مسأله.

منابع

- ابوالقاسمی، محسن (۱۳۷۳). *تاریخ زبان فارسی*. تهران: سمت.
- بیرقدار، راضیه و علی درزی (۱۳۹۰). حذف حروف اضافه قبل از عناصر مکان‌نما. *مجله بوستان ادب دانشگاه شیراز*، سال سوم، شماره چهارم (پیاپی ۱۰)، ۱۳۹-۱۶۶.
- راسخ مهند، محمد و زانیار نقشبندی (۱۳۹۲). تأثیر قدرت موضوعات فعلی بر حالت‌نمایی افتراقی: شواهدی از گویش هورامی. *مطالعات زبان و گویش‌های غرب ایران*، سال اول، شماره اول، ۲۱-۱.
- کریمی دوستان، غلامحسین و راضیه باقری (۱۳۹۰). *ساخت اضافه در زبان‌های ایرانی*. تهران: سخن.
- کلباسی، ایران (۱۳۸۸). حالت در زبان‌ها و گویش‌های ایرانی. *زبان‌شناسی*، سال بیست و سوم، شماره اول (پیاپی ۴۴)، ۲۳-۵.
- نجفی، ابوالحسن (۱۳۶۶). حذف حرف اضافه. *نشر دانش*، شماره ۴۰، ۵-۲.
- ویندفور، گرنوت (۱۳۳۲). حالت در زبان‌های ایرانی. مترجم: اسفندیار طاهری. *نامه پارسی*، سال نهم، شماره ۱، ۲۷-۵۶.

Bussmann, H. (1996). *Routledge Dictionary of Language and Linguistics*. Translated and Edited by G. Trauth and K. Kazazi. London and New York: Routledge.

Comrie, B. (1989). *Language Universals and Linguistic Typology*. 2nd Edition.

- Chicago: The University of Chicago Press.
- Cook, V. J. and M. Newson (1996). *Chomsky's Universal Grammar*. 2nd Edition. Blackwell.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6th Edition. Blackwell.
- Greenberg, J. H. (1963). Some Universals of Grammar with Particular Reference to the Order of Meaningful Elements. In: J. H. Greenberg (Ed), *Universals of Language*. MIT Press.
- MacKenzie, D. N. (1966). *The Dialect of Awroman (Hawraman_i Luhon)*. Kobenhavn: The Royal Danish Academy of Science and Letters.

